

Journal of Environmental
Management and Law

فصلنامه مدیریت و حقوق محیط زیست

<https://sanad.iau.ir/en/Journal/jeml>

Jurisprudential Subjectology of Common Animal Traps with an Emphasis on Animal Rights

Mohammad Shafiee

Qom Seminary Teacher, Third level jurisprudence and Principles scholar; and MA in Shia Studies

**Corresponding Author: 13521352mohammad@gmail.com*

Original Paper

Abstract

Received: 2023.07.19

Accepted: 2024.01.11

Keywords:

Animal rights,
environmental
jurisprudence,
traps,
livestock,
hunting.

Despite the prevalent use of animal traps today, particularly adhesive and spring models, the jurisprudential aspects of these traps remain largely unexplored within environmental jurisprudence studies, receiving only partial attention amidst broader discussions. This research employs a descriptive-analytical approach to investigate the thematic dimensions of terrestrial animal traps. Initially, notable legal rulings pertaining to trap usage are highlighted as crucial variables in jurisprudential discourse. Subsequently, the most common types of animal traps are scrutinized from a jurisprudential standpoint. The investigation reveals that while there is no outright prohibition on the use of traps, it is imperative to prioritize less harmful trapping methods when possible, with due consideration given to alternative solutions. In cases involving live traps, swift decisions must be made regarding the release or humane euthanasia of captured animals. This article adopts a comparative research framework, focusing on the examination of jurisprudence surrounding prevalent animal traps. As such, a comprehensive analysis of the legal and principled foundations underlying each effective trap type is beyond the scope of this study.

Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the

موضوع شناسی فقهی تله‌های رایج جانوری با تاکید بر حقوق حیوانات

محمد شفیع

مدرس حوزه علمیه قم، دانش‌پژوه سطح ۳ فقه و اصول حوزه و کارشناسی ارشد رشته شیعه شناسی

* پست الکترونیکی نویسنده مسئول: 13521352mohammad@gmail.com

نوع مقاله:	چکیده
علمی-پژوهشی	
تاریخچه مقاله:	
ارسال: ۱۴۰۲/۰۴/۲۸	
پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۱	
کلمات کلیدی:	
حقوق حیوانات، فقه محیط زیست، دام، أحبوله، شکار.	<p>به‌رغم کاربرد وسیع امروزی تله (به ویژه مدل‌های چسبی و فنری)، احکام فقهی تله‌های جانوری در پژوهش‌های فقه محیط زیست مورد بحث قرار نگرفته و فقط در لابه‌لای سایر مباحث به شکل کاملاً جزئی مورد اشاره قرار گرفته‌اند. هدف از این تحقیق که با روش توصیفی-تحلیلی نگاشته شده بررسی موضوع شناسانه تله‌های جانوران خشکی است. به این منظور ابتدا مهمترین احکام پر بسامد در بهره‌گیری از تله‌ها، به عنوان متغیرهایی که در موضوع شناسی فقهی لازم به توجه هستند مورد اشاره قرار گرفته تا در گام بعد، رایج‌ترین انواع تله به لحاظ فقهی بررسی شوند. پس از تحقیق و بررسی معلوم شد که هرچند نسبت به اصل استفاده از انواع تله‌ها محدودیتی وجود ندارد، اما ضروری است در صورت احتمال آسیب و وجود راهکارهای جایگزین، اگر آسیب احتمالی متوجه انسان باشد از راه‌های کم آسیب به تله‌گذاری مبادرت شود. در مورد تله‌های زنده‌گیر باید سریع‌تر نسبت به آزادسازی یا قتل جانور تصمیم‌گیری شود. این مقاله از سنخ تحقیقات تطبیقی بوده، تمرکز آن بر مصداق‌یابی کبریات فقهی در بحث تله‌های رایج جانوری است؛ از این رو بررسی تحلیلی ادله و مبانی فقهی و اصولی در هر یک از کبراهای کارآمد در بحث، خارج از حیطه این تحقیق قرار می‌گیرد.</p>

مقدمه

با ظهور ابزار جدید صید و شکار در قرون اخیر، بشر توانسته بر زندگی سایر جانوران تاثیر جدی بگذارد و با گذشت زمان، عوارض بهره‌برداری بی‌رویه از طبیعت و حیوانات بیشتر نمایان شد و دولت‌ها و ادار شدند تا در استفاده از منابع طبیعی بازنگری جدی داشته باشند. در ایران، تنها مقرراتی که در تله‌گذاری قابل استناد هستند را می‌توان آئین‌نامه قانون صید و شکار (این مجموعه مقررات از جمله اولین قوانین مرتبط با حیوانات قانون شکار و صید (مصوب ۱۳۴۶ با اصلاحات بعدی) است که در ماده ۳۱ خود قانون صید و شکار مصوب اسفند ۱۳۳۵ را ملغی اعلام می‌کند). دانست. در این آئین‌نامه به تشکیل سازمان شکاربانی و تعریف مسئولیت‌ها و اختیارات این سازمان، شرایط شکار و صید بر حسب نوع حیوان مورد صید یا شکار، مکان، کیفیت، وسیله صید و شکار و ... بیان شده است که در مواضع مختلف به کشتن یا زنده‌گیری حیوانات پرداخته است؛ اموری که می‌توانند از طریق تله‌ها اتفاق بیافتند.

نکته مهمی که نه تنها در این مجموعه مقررات، بلکه در بیشتر قوانین مربوط به حیوانات به چشم می‌خورد این است که علی‌رغم هنجارهای الزام‌آور شرعی در مواجهه با حیوانات، در بسیاری از مفاد این قوانین صرفاً منفعت خود بشر مورد توجه قرار گرفته است؛ از این رو علاوه بر خلأ کمی قانونی در ارتباط با تله‌گذاری همچنین با نوعی خلأ کیفی نیز مواجه هستیم.

از سویی اجرای مقررات مربوط به، به دام انداختن بسیار دشوار است؛ به این معنی که مقادیر بی‌شماری از تله‌گذاری غیر اصولی قابل کشف و اثبات نیستند. به همین دلیل بهترین راهکارهای جلوگیری از مخاطرات تله‌گذاری عبارتند از ممانعت از فروش برخی تله‌ها، توسعه و حمایت از راهکارهای جایگزین، فرهنگ‌سازی و ممنوعیت آموزش ساخت تله‌های پرمخاطره (به خصوص در فضای مجازی). در این بستر، پژوهش‌های فقهی-حقوقی پیرامون نحوه تعامل با محیط زیست و حیوانات هم برای جعل قوانین مرتبط بسترسازی خواهند کرد و هم در مرحله اجرای این قوانین، برای قشر متدین جامعه ضمانت اجرای شرعی به همراه خواهند داشت. با توجه به تجربه سایر کشورها نسبت به آسیب‌های برخی انواع تله‌ها (Wolff, 2016)، شایسته است قانون‌گذاری و فرهنگ‌سازی نسبت به تله‌های آسیب‌زا بیشتر مورد توجه قرار گیرد تا زمینه مقابله یا پیشگیری از این آسیب‌ها بیشتر فراهم شود.

منظور از «تله» در این مقاله همان معنای لغوی آن است، به این شرط که جانور هدف (به قید در آینده) خصوص حیوان خشکی باشد. معنای لغوی تله عبارت است: «(تَلّ) (ا.ا) دام، ابزاری برای گرفتن حیوانات» (فرهنگ فارسی معین)؛ «تله/tale/ (اسم). ۱. اسبابی که برای به دام انداختن جانوران به کار می‌برند: تله موش‌گیری. ۲. [مجاز] نیرنگ.» (فرهنگ فارسی عمید). ساختار مباحث این مقاله بدین صورت است که پس از بیان قواعد و احکام کبروی کارآمد در بحث تله، رایج‌ترین تله‌ها و جوانب قابل ملاحظه آن (از جهت تطبیق کبریات) مورد بررسی قرار می‌گیرند.

بحث فقهی از تله‌های جانوری نه به لحاظ موضوع شناسی دارای سابقه است و نه به لحاظ حکم شناسی؛ با وجود بررسی فراوان در پژوهش‌های پیرامون فقه محیط زیست، پیشینه پژوهشی پیرامون تله‌های جانوری یافت نشد و در متون فقهی تله‌های جانوری تحت عنوان اُحْبُولَه صرفاً از جهت جنبه کبروی دو حکم حیات و تذکیه بررسی شده‌اند. نسبت به تحقق حیات، فقها قائل به تحقق حیات به مجرد به دام افتادن حیوان هستند و مالکیت منوط به خارج کردن صید از دام نیست (Helli, 1992). در رابطه با تحقق تذکیه، به خاطر عدم رعایت مناسک ذبح (از جمله قصد تذکیه)، همه فقها قائل به عدم حلیت حیوانی هستند که توسط تله کشته شود (Tusi, 1967; Fazel Hendi, 1995).

نسبت به جنبه کبروی بحث، نگارنده در مقاله مستقلی به بررسی چیستی احکام کبروی کارآمد در بحث تله‌ها و سموم جانوری از جهت چیستی ادله فقهی مرتبط، چگونگی تطبیق آن‌ها بر تله‌ها و آفت‌کش‌ها و نیز متغیرهایی که در تطبیق باید مورد توجه قرار گیرند پرداخته است.

در مقاله پیش‌رو که از سنخ تحقیقات موضوع شناسی به شمار می‌رود، گرچه مباحث ضمن دو مرحله بحث کبروی و بحث صغروی ارائه می‌شود، اما هدف از ارائه بخش کبروی صرفاً معرفی متغیرهایی است که احتمالاً در مرحله بررسی موضوع شناسانه تله‌ها کارآمد هستند؛ زیرا با توجه به عدم گنجایش مقاله برای ارائه تفصیلی مباحث کبروی در کنار مباحث موضوع شناسی، اساساً بررسی ادله فقهی برای هر یک از احکام کبروی بحث استنباط مستقلاً به شمار می‌رود که جمع‌بندی آن‌ها در مباحث موضوع شناسی پیش فرض گرفته می‌شود؛ بنابراین در تحقیق پیش‌رو تمرکز بر بررسی موضوع شناسانه فقهی تله‌های رایج است، نه مثلاً بررسی و استنباط و تحلیل ادله ضمن از روایات و سیره.

از سویی، بین احکام کبروی کارآمد در بحث صرفاً دو حکم استحباب نیکی به حیوان و لزوم رعایت قوانین از جهت اصل اثبات نیازمند توضیح دانسته شدند و مثلاً فقیه‌ی در طول تاریخ مدعی نشده که اضرار به غیر جایز است یا در صورت اضرار به غیر تدارک لازم نیست، در حالی که استحباب نیکی به حیوان در کلمات علما یافت نشد و تنقیح آن به شکل یکی از کبریات نیازمند توضیح و اثبات است. مهمترین نوآوری‌های مقاله پیش‌رو در دو جهت قابل ذکر است:

الف) تحلیل فقهی تله‌های جانوری رایج امروزی: اساساً تله‌های امروزی جانوری تاکنون مورد تحلیل فقهی قرار نگرفته‌اند. در این مقاله سعی شده تا با تمرکز بر حقوق حیوانات به تله‌های جانوران خشکی پرداخته شود.

ب) توجه ویژه به دلیل عقل عملی و احکام غیر الزام‌آور ناشی از آن؛ با وجود جایگاه موثر عقل عملی در تشخیص احکام تعامل با حیوانات و نیز در تفسیر ادله نقلی (به عنوان قرینه متصل به نص)، در مباحث فقهی و پژوهش‌های فقهی پیرامون حقوق حیوانات در اسلام یا در فقه، از این دلیل غفلت شده؛ طوری که در تحقیقات معدودی صرفاً به اصل حکم عقل بر قبح ظلم به حیوان اشاره شده است و لوازم این حکم بررسی نشده است (Helli, 1992).

احکام کبروی تله‌ها

با ملاحظه واقعیت‌های بیرونی در به کارگیری تله‌های رایج جانوری، مهمترین ادله فقهی کارآمد در بحث حکم فقهی تله‌های جانوری به شیوه استقرائی گردآوری شده‌اند و معیار در گزینش آن‌ها توجه به جوانب مؤثر بر حکم فقهی به کارگیری تله‌های جانوری رایج بوده است؛ مهمترین احکام کبروی به کارگیری تله‌ها عبارتند از:

حرمت آزار و قتل حیوان با تله به جز در فرض وجود منفعت عقلایی

از نگاه فقهی آزار و قتل حیوان فقط در صورتی که مشتمل بر منفعتی عقلایی باشد جایز است. این حکم از فتاوی‌ای شناخته شده فقهی است و پیش از هر دلیل می‌توان مبنای آن را در حکم عقل عملی جستجو کرد؛ چه این که به حکم عقل آزار و کشتن حیوانات قبیح است، مگر این که منفعتی برای انسان در پی داشته باشد (Imam Khomeini, 2002; Imam Sharif Murtada, 1984; Helli, 1992; Khomeini, 1989).

از جمله روایاتی که به شکل مستقیم دال بر ممنوعیت کشتن یا آزار جانوران هستند، روایت معروف حفص بن البختری از امام صادق علیه السلام است: «همانا زنی عذاب شد، بابت گربه‌ای که آن را بسته بود و به خاطر تشنگی مرد.» (Ameli, 1988).

همچنین حسن بن فضل طبرسی از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند: «زشت‌ترین گناهان سه تا هستند؛ کشتن حیوان، عدم پرداخت مهریه زن و نپرداختن اجرت اجیر.» (Ameli, 1988).

برخی دیگر از روایات اگرچه مستقیماً حرمت قتل و آزار حیوان را بیان نمی‌کنند، اما به نحوی بر اهمیت جان جانوران تأکید دارند؛ در این رابطه می‌توان به مستندات فقهی فتاوایی همچون وجوب نفقه حیوان (Bahrani, 1984) و تقدیم حفظ حیات حیوان بر وجوب وضو (Najafi, 1983) اشاره کرد.

با ملاحظه روایات دال بر منع کشتن حیوان در کنار روایات دال بر جواز آزار و قتل حیوان و توجه به قرینه متصل عقل عملی، می‌توان دریافت که شارع در زمینه رفتار با حیوانات نسبت به حکم عقل تاسیس جدیدی نداشته است؛ برخی روایات دال بر جواز آزار و قتل حیوانات در صورت وجود منفعت عقلانی، در کتاب وسائل الشیعه در ابوابی تحت عناوین آینده دسته‌بندی شده‌اند (Ameli, 1988):

- ا. روایات دال بر استحباب مرکب گزینی؛
- ب. روایات دال بر جواز (کراهت) سواری گرفتن همزمان بیش از دو نفر بر پشت مرکب؛
- ت. روایات دال بر جواز (کراهت) عقیم کردن و به جنگ انداختن حیوانات؛
- ث. روایات دال بر جواز ضرب حیوان در صورت کوتاهی در حرکت؛
- ج. روایات دال بر جواز قتل حیوان مودی.

حرمت اصل یا کیفیت استفاده از تله در صورت اضرار معتنا به به نفس

به لحاظ فقهی: «هرگونه ضرر زدن به خویش یا به دیگری حرام است» (Ansari, 1995) و انجام هر آنچه موجب اموری از قبیل هلاکت، سقط جنین، انحراف مزاج، اختلال در برخی حواس ظاهری یا باطنی یا فقدان برخی قوا شود، حرام است (Imam Khomeini, 2002). تاثیر این حکم فقهی بر محل بحث به ضمیمه قاعده دفع ضرر محتمل چنین است که ضروری است از تله‌هایی که کاربر را در معرض خطر قرار می‌دهند اجتناب شود.

حرمت اصل یا کیفیت استفاده از تله در صورت اضرار به دیگران و ضمانت در صورت تحقق اضرار

به استناد حکم حرمت ظلم و قاعده لاضرر (بر اساس برخی اقوال)، در صورتی که اصل یا کیفیت تله‌گذاری به نحوی باشد که باعث اضرار به نفس یا مال دیگران شود (مثل گرفتار شدن حیوانات اهلی)، تله‌گذاری ممنوع خواهد بود. همچنین حتی با وجود احتمالی بودن ضرر ناشی از تله، لازم است در اصل یا کیفیت تله‌گذاری تجدید نظر شود.

حال در صورت مبادرت به استفاده از تله و ایجاد آسیب، تله‌گذار به استناد قاعده اتلاف، قاعده تسبیب، قاعده لاضرر یا ادله دیه، تحت شرایط مندرج ذیل این قواعد و ادله، به پرداخت غرامت ملزم خواهد شد. نسبت به جبران آسیب‌های مادی ناشی از تله‌گذاری برای دیگران، اختلافی نیست که آسیب‌زننده باید به مقدار آسیب به وجود آمده برای صاحب مال تدارک کند، اما نسبت به آسیب‌های بدنی، باید طبق قواعد موجود در بحث جرح غیر مباشر انسان‌ها تعیین تکلیف نمود. در ابواب فقهی همچون دیات و قصاص شرایط ثبوتی و اثباتی بسیار متنوعی برای احکام مربوطه بیان شده است که تطبیق آن‌ها بر آسیب‌های انسانی مربوط به تله‌ها نیازمند تحقیقات مستقلی است (Foroughi, 2016).

به عنوان نمونه برای یکی از متغیرهای موثر در اصل ضمانت دیه، برخی از علما معتقدند که اگر کسی در ملک دیگری یا در راه مسلمین چاقویی نصب کند یا چاله‌ای بکند یا سنگی بر سر راه بگذارد، در صورتی که کسی آسیب ببیند یا کشته شود، شخص خاطی ضامن دیه است؛ اما اگر در ملک خود چنین کرده باشد ضامن نخواهد بود (Khoei, 2001). با این تفصیل می‌توان نسبت به تله‌گذاری بیان کرد که اگر تله در ملک خود تله‌گذار انجام شود، تله‌گذار ضامن دیه نیست و اگر در خارج از ملک خود اقدام به تله‌گذاری کند، ضامن دیه خواهد بود.

استحباب نیکی به جانوران درگیر با تله

علامه حلی بیان می‌کند که برخی افعال مستحق مدح هستند، در حالی که ترک آن‌ها مستحق ذم نیست و چنین افعالی را می‌توان مندوبات عقلی نام نهاد (Helli, 2003). در مواجهه با حیوانات، با مراجعه به عقل عملی می‌توان دریافت که نیکی به حیوان آزاد، مانند برخوردار کردن او از بهره‌های مادی (مثل تغذیه، آب، مسکن) حسن است، هرچند ترک چنین نیکی مذمت نمی‌شود؛ در نتیجه نیکی به حیوان عقلا مندوب است.

حکم عقل به رجحان نیکی با حیوانات یکی از قواعد فراگیر در مواجهه با حیوانات است؛ با این وجود بررسی این حکم عقل عملی و جایگاه آن در رفتار با حیوانات در میراث فقهی و آثار امروزی یافت نشد. به اعتقاد نگارنده با مراجعه به عقل عملی در مواجهه با حیوانات می‌توان دو مصداق برای این ضوابط بیان کرد:

۱- استحباب ترک قتل و ترک آزار (اعم از ترک اصل و شدت آزار) جانور (اعم از مودی و غیرمحرّم) در صورت وجود مصلحت غیرملزمه در قتل یا آزار آن؛ اگر مصلحتی در کشتن یا آزار جانور وجود نداشته باشد، قتل یا آزار آن عقلا قبیح و ممنوع است و اگر کشتن یا آزار جانور مشتمل بر مصلحتی الزامی باشد، ترک قتل یا آزار حسن نیست.

اما اگر کشتن یا آزار جانور مصلحت غیرضروری داشته باشد ترک قتل یا آزار عقلا حسن است، هرچند فعل آن موجب استحقاق مذمت نیست؛ در نتیجه بر اساس معادله‌ای که علامه حلی تبیین کرده است، این سنخ نیکی به حیوان عقلا مندوب است. به عنوان مثال هرچند زنده‌گیری کبوتر با تله به قصد خوردن قبیح نیست، اما اگر شکارچی از تله‌گذاری و شکار غیرضروری آن صرف نظر کند عقلا کار پسندیده‌ای کرده است. با همین توضیحات، ترک شدت آزار جانور در صورت وجود مصلحت (ملزمه یا غیرملزمه) در آزار یا قتل آن عقلا نیکو است.

۲- استحباب نیکی به جانور (اعم از مودی و غیرمحرّم) به دام افتاده در تله‌های زنده‌گیر، در صورتی که واجب النفقه محسوب نشوند؛ نیکی‌هایی مثل برخوردار کردن جانور از بهره‌های مادی (از قبیل تغذیه، آب و امنیت روانی) عقلا حسن است و ترک آن‌ها موجب استحقاق مذمت نیست، در نتیجه عقلا مندوب به شمار می‌روند؛ به عنوان مثال اگر موشی زنده‌گیری شود، عقلا پسندیده است که تا قبل از انتقال برای از بین بردن آن، تغذیه و سیرایش کنند؛ زیرا انجام چنین اقداماتی عقلا مستحق مدح است، اما ترک آن استحقاق ذم در پی ندارد.

حصول ملکیت با حیازت حیوان به وسیله تله

حیازت از راه‌های شناخته شده مالکیت در فقه به شمار می‌رود؛ یکی از مسائل مطرح در باب حیازت این است که آیا تله‌گذار به مجرد به دام افتادن حیوان مالک آن می‌شود و یا فقط در صورت خارج کردن حیوان از دام مالکیت محقق خواهد شد؟ در این مساله علما قائل به تحقق حیازت به مجرد به دام افتادن حیوان هستند (Helli, 1993). با توجه به تعارف این حکم و اختلافی نبودن آن نزد فقهاء، در تحقیق پیش‌رو به همین مقدار از اشاره اکتفا می‌شود.

حرمت اکل حیوان کشته شده توسط تله

یکی از پرسش‌های قابل طرح در باب صید و ذباحت این است که در صورت کشته شدن حیوان در تله، آیا حیوان مقتول حلال و قابل اکل است؟ در این بحث فقهاء قائل به عدم حلیت حیوانی هستند که به دام افتاده هستند؛ چه این که مناسک ذبح (از جمله قصد تذکیه) در حین کشته شدن حیوان در تله رعایت نمی‌شود (Tusi, 1967؛ Fazel Hendi, 1995؛ Sabzevari, 2000) مانند حکم فقهی قبل، این حکم نیز در فقه مورد تسالم قرار گرفته است؛ از این رو در تحقیق پیش‌رو به همین مقدار از اشاره اکتفا می‌شود.

بررسی فقهی تله‌های رایج در ایران

در تحقیق پیش‌رو برای تشخیص تله‌های پرکاربرد به فروشندگان (آنلاین و حضوری) و تولیدکنندگان مختلف مراجعه شده است. پس از بررسی روشن شد که تله‌های رایج به حصر استقرائی در شش نوع قابل دسته‌بندی هستند و مباحث آینده مبتنی بر همین تقسیم ارائه خواهند شد: تله چسبی، تله گرگی (یا پاگیر)، تله سیمی حلقوی، تله برقی، تله جعبه‌ای و قفسی، تله موش فنری. از میان احکام کبروی که در قسمت اول مقاله ارائه شد، دو حکم حصول ملکیت با حیازت حیوان به وسیله تله و حکم حرمت اکل حیوان کشته شده توسط تله احکامی کلی به شمار می‌روند که همواره در صورت کشته شدن حیوان به وسیله تله یا زنده‌گیری حیوان آزاد قابل طرح هستند؛ از این رو طرح و تکرار آن‌ها در بررسی فقهی تله‌ها لغو به نظر می‌رسد. در نتیجه متغیرهایی که در مباحث بعدی مورد توجه قرار می‌گیرند عبارتند از:

- ا. حرمت آزار و قتل حیوان با تله به جز در فرض وجود منفعت عقلایی؛
- ب. حرمت اصل یا کیفیت استفاده از تله در صورت اضرار معتنا به، به نفس؛
- ت. حرمت اصل یا کیفیت استفاده از تله در صورت اضرار به دیگران و ضمانت در صورت تحقق اضرار؛
- ث. استحباب نیکی به جانوران درگیر با تله.

تله چسبی

یکی از راه‌های به دام انداختن حشرات و جوندگان مودی استفاده از چسب مخصوص در محل تردد این جانوران است تا جانور با لمس محل گیر کند. به کارگیری تله‌های چسبی از روش‌های ارزان مقابله با جانوران کوچک مودی محسوب می‌شود و چسب موجود در این تله‌ها دارای هیچ ماده شیمیایی نیست. به خاطر قیمت اندک این تله‌ها و عدم مخاطره آن‌ها برای انسان، استفاده از این نوع تله در مصارف باغداری، انبارداری و بهداشت محیط بسیار رایج شده است (Samadipour et al., 2023).

• مشکلات تله‌های چسبی

با وجود مزایایی که برای تله‌های چسبی گفته شد، استفاده از این تله‌ها می‌تواند دو مشکل به همراه داشته باشد:

- الف) به دام افتادن جانور غیرهدف؛
- ب) آزار شدید جانور درگیر در تله.

در ادامه ذیل هر مورد، چستی مشکل و تاثیر آن در حکم فقهی بررسی خواهد شد.

الف) به دام افتادن جانور غیرهدف

یکی از مشکلات رایج تله‌های چسبی رفتار شدن حشرات و حیوانات کوچک غیرآفت (مثل پرنده‌ها) است؛ مثلاً ممکن است استفاده از تله‌های چسبی در باغداری باعث آسیب به گونه‌های موثر در گرده افشانی یا زنبورهای زنبورداری مجاور شوند (Jahani et al., 2019). به لحاظ فقهی، اگر بتوان مصلحت موجود در تله را بدون مفسده (مثل مفسده ضرر به نفس، به غیر یا به حیوان) یا با مفسده کمتر تامین کرد، اصلاً تقابلی بین مفسده (یا مرتبه شدید آن) با مصلحت عقلایی تله وجود نخواهد داشت تا بررسی اهم لازم باشد. توضیح آن که در صورت وجود جایگزین بدون مفسده (از جمله مؤونه)، محل بحث مشابه مساله کذب به غرض حفظ نفس محترمه خواهد بود، در حالی که حفظ نفس محترمه بدون کذب هم ممکن باشد؛ بدین شرح که حکم اولیه در مورد کذب قبیح آن است (Muzaffar, 2008) و اگر حفظ نفس مبتنی بر کذب باشد، نه تنها دیگر کذب قبیح نخواهد بود، بلکه دروغ گفتن واجب محسوب می‌شود (Shirazi, 1988). حال اگر بدون مؤونه خاصی حفظ نفس محترمه بدون کذب ممکن باشد، چه وجهی دارد که قبح عقلی کذب

به خاطر حفظ نفس محترمه تجویز شود؟ به همین شکل در محل بحث باید گفت اگر مثلاً کسب مصلحت مقابله با آفت بدون تحمل مفسدتی از قبیل آزار گونه غیرهدف یا آسیب به اکوسیستم ممکن باشد، انتخاب راهکارهای دارای مفسده موجه نخواهد بود. با توجه به این نکات، کاربر تله باید پس از مقایسه بین روش‌ها و برآورد هزینه و فایده جنبه‌های مختلف اقدام به تله‌گذاری کند و از بین دو روش مساوی از جهات مختلف و متفاوت از جهت یک مفسده، باید روش بدون مفسده یا کم مفسده برگزیده شود. در بحث کنونی، مفسده به دام افتادن جانور غیرهدف از دو راه قابل جایگزینی است:

الف) جایگزینی با نوع دیگری از تله؛ راهکارهایی مثل استفاده از تله‌های قفسی موش و همچنین برخی تله‌های کشنده (مثل تله نوسکی)^۱ برای پرندگان و حشرات خطر آفرین نیستند. از جهت هزینه سایر راهکارها نیز گفتنی است که برخی از تله‌ها به صورت خانگی قابل ساخت هستند؛ همچنین بسیاری از تله‌ها قابل استفاده مجدد هستند و برای کاربری که می‌داند در آینده باز هم با آفت مشابه مواجه خواهد داشت، گاهی تله‌های چسبی به صرفه‌تر محسوب می‌شوند.

ب) تجدید نظر در کیفیت به کارگیری تله چسبی (استفاده از تله چسبی در معرض خصوص جانور هدف)؛ مثلاً در مورد تله چسبی موش، با ملاحظه به نکاتی از این قبیل می‌توان احتمال به دام افتادن پرندگان کوچک را کاهش داد:

- عدم استفاده از تله چسبی در محیط باز
- ساخت یک تونل یا محل سر پوشیده چسب‌دار
- بازدید منظم از محل تله و آزادسازی جانور غیرهدف
- شناخت مسیر موش‌ها و استفاده از چسب در مسیر آن‌ها؛ موش‌ها معمولاً از مسیرهای ناشناخته و جدید عبور نمی‌کنند؛ با توجه به این نکته می‌توان چسب‌ها را در محل‌هایی قرار داد که موش‌ها عمدتاً رفت و آمد دارند.

ب) آزار شدید جانور درگیر در تله

جانور به دام افتاده در تله‌های چسبی ممکن است متحمل رنج و آزار فراوانی شود؛ آزارهایی مانند تلف شدن در مدت طولانی در اثر گرسنگی و تشنگی، شکستگی، کنده شدن پوست و جراحت در اثر تلاش برای رها شدن از تله. بخش مهمی از این مشکلات با بازدید منظم از تله و خلاص کردن جانور (با کشتن یا دور کردن از محل) قابل پیشگیری هستند.

با ملاحظه ضوابط فقهی می‌توان دریافت که رعایت حال جانور مودی در دفع آن ضروری نیست؛ زیرا می‌دانیم بشر همواره با جانوران مودی مواجهه داشته، به دفع مودی مبادرت می‌ورزیده است؛ مسأله‌ای که در عصر تشریح نیز وجود داشته است. با این وجود نسبت به تلاش برای کاهش آزار جانور مودی هیچ روایت، سیره یا فتوای الزام‌آوری یافت نمی‌شود. از سویی ذیل دلیل عقلی عملی گفته شد که نیکی به جانوران امری پسندیده و حسن است.

با ملاحظه این نکات و با توجه به اجتناب‌پذیر بودن آزار جانوران درگیر در تله، بهتر است در صورت استفاده از تله چسبی به تقلیل آزار جانور اهتمام ورزید، مگر این که این آسیب به سهولت قابل پیشگیری و اجتناب باشد و شدت آزار تا حدی زیاد باشد که به نظر عقل عملی تسبیب برای آن قبیح محسوب شود.

^۱ تله موش نوسکی یکی از تله‌های جدید در بازار است که کار با آن بسیار آسان بوده و بدون نیاز به سمپاشی و تنها با کشی که در آن تعبیه شده است موش‌ها را به سرعت و بدون زجر و خونریزی از بین می‌برد. این تله موش شبیه لانه موش بوده و وجود حلقه‌های لاستیکی موجود در آن باعث می‌شود که برای همیشه قابل مصرف باشد. کشندگی این تله صد در صدی بوده و هیچ گونه خطری برای محیط زیست یا موجودات زنده دیگر ایجاد نمی‌کند. این مدل تله موش برای موش‌های کوچک در منازل، انبارها، خوابگاه‌ها، هتل‌ها، مغازه و فروشگاه‌ها و ... قابل استفاده است. استفاده از این تله رایج نیست و به همین علت در مقاله پیش رو مورد بررسی قرار نگرفته است.

آزادسازی جانور درگیر با تله

یکی از مسائلی که درباره تله‌های زنده‌گیر^۲ باید پاسخ داده شود این است که آیا آزادسازی جانور در صورت سلامت نسبی آن لازم است؟ بر اساس ضوابط فقهی اگر جانور درگیر در تله مودی نباشد و در نگهداری یا از بین بردن جانور غرض عقلایی وجود نداشته باشد، با توجه به حرمت قتل یا آزار حیوانات بدون غرض عقلایی باید گفت در صورت فقدان مؤونه، آزادسازی جانور لازم است. اما اگر حیوان درگیر در تله مودی محسوب می‌شود، از بین بردن آن دارای غرض عقلایی و بدون مشکل است.

در این رابطه لازم است توجه شود که به لحاظ فقهی صدق عنوان مودی تابع نوع حیوان نیست و یک گونه جانوری می‌تواند تحت شرایطی مصداق مودی و تحت شرایطی دیگر غیر مودی محسوب شود؛ وجود خطرناک‌ترین جانوران در مناطقی که انسان حضور ندارد نه تنها باعث اذیت انسان نیست، بلکه به نفع اکوسیستم و انسان تلقی می‌شود؛ همان‌طور که بی‌آزارترین انواع حیوانات می‌توانند تحت شرایطی مخاطراتی به همراه داشته باشند و عرفاً مودی محسوب شوند؛ شهید ثانی می‌فرماید: «ظاهر عبارات علما اتفاق بر جواز قتل گربه مودی است، همان‌طور که نسبت به هر جاندار مودی چنین برداشت می‌شود.» (Ameli Shahid Sani, 1992).

در مورد تله‌های زنده‌گیر، اگر آزاد کردن بدون مؤونه حیوان باعث اخلاص به خویش و دیگران نشود، به حیوان زنده‌گیری شده عنوان مودی اطلاق نمی‌شود، هرچند عرفاً همین حیوان پیش از به دام افتادن مصداق مودی تلقی شده است. به عنوان مثال اگر کلاغ وارد شده به محل جوجه ماکیان اهلی زنده‌گیری شود و با اطلاع نسبت به منافع و سازه‌های انسان در محیط بدانیم که با آزاد کردن جانور اخلاصی به منافع بشری وارد نخواهد شد، چنین حیوانی معرضیت اذیت و آزاری برای انسان ندارد تا مودی به شمار رود. اما اگر آزادسازی حیوان منوط به طی مسافت طولانی یا مقرون به ریسک آسیب به منافع انسان باشد، کشتن جانور منعی ندارد.

لازم به ذکر است که معیار در صدق عناوین (در محل بحث عنوان مودی) ارتکاز لغوی عرفی است و به نظر نگارنده صدق عرفی عنوان مودی با ملاحظه متغیرهای پیش گفته قابل تشخیص است.

تله گرگی (پاگیر فولادی)

از تله‌های پاگیر عموماً به هدف به دام انداختن پستانداران بزرگ استفاده می‌شود. این تله‌ها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که حیوان با قدم گذاشتن در تله به دام بیافتد. فقط در ایالات متحده، کانادا و روسیه هر ساله بیش از ۵ میلیون حیوان وحشی از جمله کاپوت‌ها، روباه‌ها و بابکت‌ها در تله‌های وحشی گرفته می‌شوند و کشته می‌شوند. امروزه بیش از ۱۰۰ کشور، از جمله اتحادیه اروپا و چین، استفاده از تله فولادی را ممنوع کرده‌اند (<https://www.furfreealliance.com/trapping>).

تله‌های پاگیر فولادی با نحوه کاربرد امروزی، آسیب شدید و طولانی را متوجه حیوان می‌کنند. Collin Wolff دامپزشک نیومکزیکو در نامه‌ای به کنگره آمریکا در ژانویه ۲۰۱۶ می‌نویسد: «حقیقت انکارناپذیر این است که این دستگاه‌های استخوان خردکن ذاتاً غیرقابل تشخیص و غیرانسانی هستند». از معایب این تله‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد (Wolff, 2016):

- در مواردی با توجه به استتار تله پاگیر، این تله برای انسان‌ها نیز خطرناک است؛
- باعث جراحت و آزار طولانی می‌شود؛ در صورت عدم بازدید به موقع از تله، حیوان به دام افتاده مرگ دردناکی را تجربه خواهد کرد؛ زمان بررسی تله از هر ۲۴ ساعت یک بار تا هر ۱۴ روز یک بار متغیر است و جانور در مدت طولانی همراه با جراحت، تشنگی و گرسنگی جان می‌دهد. در نهایت اغلب حیوانات آنقدر مستأصل می‌شوند که برای فرار به جویدن یا فشار دادن اندام به دام افتاده خود متوسل می‌شوند و در این فرآیند دندان‌ها و استخوان‌ها می‌شکنند. تله‌گذاران از این حادثه تحت عنوان ring off یاد می‌کنند.

^۲ از بین تله‌های مطرح در این تحقیق، تله‌های زنده‌گیر عبارتند از تله‌های چسبی، تله گرگی (گاهی)، تله سیمی (گاهی) و تله جعبه‌ای.

- ممکن است به جانور غیرهدف آسیب برساند؛ تله‌های به کار رفته در طبیعت (و نه فضای داخلی تحت مدیریت انسان) گونه‌هایی مختلفی را در معرض قرار می‌دهد. حتی در صورت زنده ماندن جانور غیرهدف، جراحات ناشی از تله‌های سابق اغلب به قدری شدید است که اندام آسیب دیده حیوان به دام افتاده باید قطع شود.
- اغراض عقلایی به کارگیری این نوع تله (مثل دفع گراز مودی) از راهکارهای دیگری نیز قابل دستیابی هستند؛ مثلاً برای دفع گراز می‌توان از راهکارهایی مثل فنس‌کشی، استفاده از پودرهای دور کننده (مثل گوگرد) و رنگ کردن ساقه نهال‌ها با مواد مخصوص دافع گراز استفاده کرد.

تاثیر این نکات در احکام شرعی بدین قرار است که در مورد خطرات انسانی این تله‌ها، با توجه به این که دفع ضرر محتمل لازم است، در صورت تحقق آسیب به دیگران، تله‌گذار مشمول ادله با موضوعیت ظلم، ضرر و اتلاف مال غیر خواهد بود. قبلاً گفته شد بررسی این مطلب که آیا در صورت آسیب تله به سایر انسان‌ها تله‌گذار مشمول ادله دیه و قصاص می‌شود، از حجم و موضوع این تحقیق خارج است.

نسبت به آسیب‌های مربوط به حیوانات، گفته شد در صورتی که جانور آسیب‌پذیر از تله فقط حیوان مودی باشد (مثل گراز در محدوده اراضی زیر کشت) استفاده از این تله اشکالی ندارد، هرچند بهتر است از روش‌های کم‌آزارتر استفاده شود و با بازدید منظم از تله، از طول زمان آزار وارده کاسته شود.

اگر جانور در معرض آسیب خصوص گونه مودی نباشد، از آنجا که قتل و آزار جانور بدون غرض عقلایی ممنوع است باید ملاحظه شود که آیا مصلحت دفع مودی توجیه کننده آزار یا قتل غیرمودی که احتمالاً در تله گرفتار می‌شود نیز هست؟ این احتمال مانند سایر احتمالات با دو مؤلفه ارزش‌گذاری می‌شود:

الف) شدت احتمال گرفتار شدن سایر جانوران؛

ب) ارزش محتمل. در محل بحث برای تعیین ارزش محتمل باید به سوالاتی از این دست پاسخ داد:

۱- احتمالاً کدام گونه جانوری غیرهدف گرفتار خواهد شد؟

۲- گونه مورد نظر چه مقدار ارزشمند است؟

۳- احتمالاً چه تعداد از آن گونه گرفتار می‌شوند؟

تله سیمی حلقوی

از تله سیمی برای گرفتار کردن پستانداران (از جمله گونه‌های مودی همانند گراز، شغال، خرگوش، سگ‌های ولگرد) استفاده می‌شود. این نوع تله از سیم نازک محکمی ساخته می‌شود که یک سر آن به گونه حلقه‌ای پیچانده شده و سر دیگر آن به مکانی بسته می‌شود (مثلاً به سر یک پایه چوبی فرو رفته در زمین). جانور هنگام گذر از سیم از ناحیه گردن دچار گرفتاری می‌شود که در پایان از خفگی می‌میرد.

مزیت این نوع از تله، هزینه بسیار پایین آن و خطرناک نبودن برای انسان است؛ در مقابل این مزایا، استفاده از تله سیمی مخاطرات فراوانی برای جانوران به همراه دارد؛ برخی از این معایب عبارتند از:

- ممکن است به جانور غیرهدف آسیب برساند؛ همان‌طور که ذیل معایب تله پاگیر بیان شد، تله‌های به کار رفته در طبیعت (و نه فضای داخلی تحت مدیریت انسان) در گرفتن حیوان انتخابی نیستند. حتی در صورت زنده بودن جانور غیرهدف، گاهی جراحاتی به جا می‌مانند که زندگی در طبیعت را برای حیوان غیرممکن می‌سازند.^۳

^۳ به عنوان نمونه در تاریخ ۱۳۹۵/۱۱/۲۰ گزارش شده که در رودسر، یک پلنگ بر اثر گرفتار شدن در تله سیمی از ناحیه دو پا و کمر به شدت آسیب دیده بود. پس از معاینات پزشکی کارشناسان حیات وحش و براساس نظر دامپزشک، به خاطر بروز ضایعه نخاعی، پلنگ مذکور دچار فلج شدن پاها شده است. (www.farsnews.ir، ۱۴۰۲/۰۷/۱۰)

- باعث جراحت و آزار طولانی می‌شود؛ در صورت عدم مرگ جانور و بازدید نکردن کاربر از تله، حیوان به دام افتاده در اثر گرسنگی، تشنگی و جراحت متحمل مرگ دردناکی خواهد شد.
- وجود راهکارهای جایگزین برای تحصیل غرض عقلایی (مثل دفع گراز مودی)؛ راهکارهایی مانند فنس‌کشی زمین زراعی و پودرپاشی با گوگرد.

از جهت حکم شرعی تله‌گذاری توسط این تله، با توجه به اشتراک معایب حیوانی این تله با تله‌های گرگی، نکاتی که در پایان تله‌های گرگی راجع به احکام شرعی این نوع تله (با ملاحظه آسیب‌های مربوط به حیوانات) بیان شدند، در مورد این نوع از تله نیز تکرار می‌شوند.

تله برقی

در کاربرد تله‌های برقی، پس از جذب جانور هدف به سمت سیم یا میله‌های دارای جریان برق، برای کشتن جانور اقدام می‌کند. از این نوع تله عموماً به هدف کشتن جانوران جوندگان کوچک و حشرات مودی استفاده می‌شود و برای جذب از طعمه (برای جوندگان) یا نور با رنگ و طیف مخصوص (برای حشرات) استفاده می‌شود (Massoudi Nejad et al., 2010).

به عنوان نمونه بید گوجه فرنگی یا شب‌پره مینوز یکی از آفات کلیدی گوجه فرنگی در دنیا است. خسارت این آفت به صورت کاهش رشد، کاهش کمی و کیفی میوه، از بین رفتن گیاه و کاهش بازارپسندی (بین ۵۰ تا ۱۰۰ درصد) است. استفاده از تله‌های نوری به عنوان یکی از روش‌های کم هزینه و تقریباً بدون مخاطره انسانی، برای شکار حشرات بالغ بید گوجه فرنگی مطرح است. این روش به خصوص با توجه به زندگی درون بافتی لاروها (که کمتر تحت تأثیر شرایط محیطی قرار می‌گیرند) بسیار با اهمیت بوده و از تخم‌ریزی حشرات کامل نیز جلوگیری می‌کند (Arde & Rezabeighi, 2020).

معایب این نوع تله را می‌توان هزینه‌بردار بودن آن نسبت به راهکارهای جایگزین، لزوم داشتن برخی زیرساخت‌ها، امکان شکار جانور غیرهدف (در صورت زیست آن‌ها در محل به‌کارگیری تله) دانست. در مقابل، مزایای این روش عبارتند از:

- خطر نداشتن برای انسان؛ محل نصب و ولتاژ این تله‌ها معمولاً به مقداری نیست که خطری برای گونه انسان ایجاد کند (Massoudi Nejad et al., 2010).
- قابلیت استفاده بلند مدت؛
- کشتن سریع جانور؛ در این خصوص لازم است بر اساس ویژگی‌های فیزیولوژیک جانور هدف به‌گونه‌ای عمل شود که تله عموماً کشنده باشد؛ مثلاً در گزارشی توسط Massoudi Nejad و همکاران (۲۰۱۰) بیان شده که: «[برای کشتن موش، ولتاژ متناوب ۳۰۰ ولت با شدت جریان ۱۵ آمپر در مدت کسر ثانیه قابلیت کشندگی بهتری نسبت به سایر ولتاژها از خود نشان می‌دهد، اما ولتاژهای جریان مستقیم در شدت جریان‌های ۲/۵ تا ۱۵ آمپر نتایج چندان مطلوبی در خاصیت کشندگی تله ایجاد نمی‌نماید.». با توجه به این نکات، به خاطر قتل سریع جانور در این روش و عدم خطر برای انسان، بهتر است دفع جانور مودی از این روش استفاده شود، مگر این که احتمال به دام افتادن جانور غیرهدف زیاد باشد؛ برای رعایت این جهت باید نسبت به محل نصب تله و جانوران محیط، ملاحظه کافی صورت بگیرد.

تله جعبه‌ای و قفسی

یکی از ساده‌ترین و قدیمی‌ترین روش‌های زنده‌گیری جانداران استفاده از تله‌های جعبه‌ای یا قفسی است. این تله‌ها به‌گونه‌ای طراحی و ساخته می‌شوند که جانور در پی طعمه گرفتار قفس یا جعبه شود. از این نوع تله عموماً به هدف جانوران کوچک (مثل جوندگان پرنده‌گان) استفاده می‌شود.

از معایب این تله این است که اولاً: در صورت نصب تله در محل زیست سایر جانداران، احتمال به دام افتادن جانور غیرهدف وجود دارد؛ ثانیاً: در صورت عدم بازدید منظم کاربر از تله، احتمال تلف جانور از فرط گرسنگی و تشنگی وجود دارد. نسبت به مشکل اول باید به نکاتی که ذیل عنوان: «مشکلات تله‌های چسبی»، «به دام افتادن جانور غیرهدف» بیان شد توجه شود. نسبت به مشکل دوم (احتمال آزار شدید جانور)، اگر نگهداری جانور در تله وجه عقلایی نداشته باشد، آزار آن از طریق حبس و نگهداری در تله ممنوع است. در صورت تعلق غرض عقلایی به نگهداری جانور در تله، لازم است نسبت به نفقه (از قبیل آب، غذا، بهداشت و درمان، محل نگهداری مناسب) اقدام شود (Ameli, 1989؛ Bahrani, 1984)، مگر این که مراقبت از حیوان مؤونه بردار باشد و یا حیوان گرفتار غیرمحترم باشد و قائل باشیم که بذل مال برای نگهداری حیوان غیرمحترم لازم نیست (Ameli Shahid Sani, 1992). در مواردی که آزار یا قتل جانور جایز است، خودداری از آزار یا قتل حتی با صرف مؤونه مصداق حکم عقل به نیکی حیوان بوده، این کار راجح خواهد بود.

تله موش فنی

این مدل تله که از آن تحت عناوین دیگری چون تله موش تخته‌ای یا تله موش قدیمی نیز یاد می‌شود، معروف‌ترین تله کشنده برای موش‌های موجود در ابنیه به شمار می‌رود. در این روش با استفاده از طعمه‌ای موش به سمت تله جذب شده، با رها شدن ضامن توسط تحرک موش، این جانور تلف خواهد شد. در سال‌های اخیر بعضی از تله‌موش‌های فنی همراه با کاور عرضه می‌شوند تا خطری برای انسان ایجاد نشود.

مزیت این تله کشندگی سریع آن است و در صورت توجه به محل کار گذاشتن آن، احتمال درگیر شدن سایر جانوران پایین خواهد بود. این نوع از تله معمولاً دارای فنر بسیار قوی هستند؛ بنابراین در هنگام استفاده این نوع تله، مراقبت برای جلوگیری از بروز حادثه برای انسان یا حیوانات غیرهدف الزامی است. در صورت کوتاهی در رعایت نکات ایمنی و آسیب به انسان یا حیوان اهلی، عناوین ضرر به نفس، ظلم و ضرر به غیر یا اتلاف صادق خواهند بود. در مورد حکم جراحات وارد بر دیگران، باید به ابواب فقهی دیه و قصاص مراجعه شود. آسیب احتمالی دیگر این تله‌ها به انسان آلودگی محل تله پس از کشتن جانور است؛ با توجه به خردکنندگی این تله‌ها باید در رفع آلودگی محل تسریع شود تا از شیوع بیماری و اضرار به انسان‌ها جلوگیری شود.

بحث و نتیجه‌گیری

انواع تله‌های رایج عبارتند از تله چسبی، تله گرگی (یا پاگیر)، تله سیمی حلقوی، تله برقی، تله جعبه‌ای و تله موش فنی؛ به جز تله برقی و تله موش فنی، همه تله‌های نامبرده می‌توانند رنج فراوانی را به جانور تحمیل کنند؛ مساله‌ای که با ملاحظه نکاتی قابل تقلیل یا پیشگیری است. در استفاده از تله‌های زنده‌گیر (تله‌های چسبی، سیمی حلقوی و جعبه‌ای) حتی المقدور باید توجه کرد که حیوان ناشی از جراحت، از تشنگی و گرسنگی طولانی مدت عذاب نکشد. تله‌های گرگی و سیمی برای انسان یا دام اهلی مخاطراتی به همراه دارند و در صورت تعیین استفاده از آن‌ها لازم است به نکات پیشگیرانه مربوطه توجه شود. در بررسی فقهی تله‌های جانوری لازم است آراء فقهی دال بر چگونگی تعامل با حیوانات، حرمت ضرر معتنا به به نفس، بدون وجود غرض عقلایی، نصوص و فتاوی‌ای مربوط به جرح غیر مباشر انسان‌ها، لزوم رعایت قوانین حکومت اسلامی، حسن و قبح عقلی، قاعده لاضرر، قاعده اتلاف و قاعده لزوم دفع ضرر محتمل مورد توجه قرار گیرند.

References

Ameli Shahid Sani, Z. (1992). Masalak al-afham iilaa tanqih sharayie al-islam. Qom. Al-maearif al-iislamia foundation. First edition.

- Ameli, Ameli, Z. (1989). Al-rawda al-bahiyya fi sharh al-lama' al-dumashqiyya. mahshi: Kalanter Muhammad. Qom. book store of davari. first edition.
- Ameli, H. M. (1988). Wasayil a-shiyea. 30 volumes. Al-albayt ealayhim al-salam. Qom. Iran. First edition.
- Ansari, M. (1995). Fareed al-osul. Qom. Islamic publications. Fifth edition.
- Arde, M. J., & Rezabeighi, M. (2020). Use of light traps in greenhouse pest management. *Greenhouse Vegetables*, 4(1), 11-15. [In Persian]
- Bahrani, Y. (1984). Al-hadayiq al-naadirat fi ahkam al-eutrat al-taahira. Qom. Islamic publishing office affiliated with the teachers' community of the seminary of Qom. First edition.
- Fazel Hendi Esfahani, M. (1995). Kashf al-iitham wa al-iibham ean qawaeid al-ahkam. Qom. Islamic publications office affiliated with the Qom Theological seminary society. First edition.
- Foroughi, F. (2016). Jurisprudential-legal Analysis of Conditional-Obligatory Rulings Regarding the Citation Relationship. *Fiqh and Islamic Law Research Quarterly*. Babol. 45, 114-89.
- Fur Free Alliance. Trapping. Retrieved from <https://www.furfreealliance.com/trapping/>
- Helli, H. (2003). Kashf al-murad fi sharh tajrid al-itqad. suspension: sobhani, jafar. Qom. Imam al-sadiq Foundation. Second edition.
- Helli, H. (1993). Taqret al-fiqaha (T-al-haditha). Qom. Al-bayt ealayhim alsalam institute. First edition.
- Helli, H. (1992). Al-Risalah al-Sa'idiyyah", Beirut. Dar al-Safwah. First edition.
- Imam Khomeini, R. (1989). Alrasayil. Qom. Ismailian publications institution. First edition.
- Imam Khomeini, R. (2002). Al-istishab. Tehran. Institution for organizing and publishing the works of Imam Khomeini (God bless him and grant him peace). First edition.
- Jahani, A., Hosseinzadeh Monfared, S., Ghasemi, M., & Shirvany, A. (2019). Mass trapping and identification of insectof mangrove forests (*Avicennia marina*) using cylindrical trap, yellow sticky trap and bucket-color trap (Case study: Minab city). *Journal of Animal Environment*, 11(4), 271-280. [In Persian]
- Khoei, S. A. (2001). Mabani takmilat alminhaj. Qom. Iihya athar aliimam alkhuyiyi rah foundation. First Edition.
- Massoudi Nejad, M., Manshoury, M., & Khatiby, M. (2010). Design, Production and Evaluation of Electronic Hook for Mice Population Controlling. *ijhe*; 3 (3), 347-358. [In Persian]
- Muzaffar, M. (2008). Asul al-fiqh. commentary: Zarei Sabzevari, Abbas Ali. Qom. bostan kitab. Fifth edition.
- Najafi, S. A. (1983). Muhammad Hassan, Jawahir al-kalam fi sharh sharayie al-Iislam. Beirut. Dar ihya alturnath allearabii. Seventh edition.
- Sabzevari, A. M. (2000). Jami al-khilaf wa al-wafaq. The founders of the rise of imam al-asr ealayh alsalam. Qom. First edition.
- Samadipour, M., Farazmand, H., Nazari, A., & Baniameri, V. (2023). Evaluation of colored sticky traps to attract greenhouse whitefly, *Trialeurodes vaporariorum*. *Journal of Applied Research in Plant Protection*, 12(1), 77-85. doi: 10.22034/arpp.2022.15109. [In Persian]
- Sharif Morteza, E. (1984). Rasayil al-sharif al-murtadaa. Qom. Dar al-qur'an al-karim. First edition.
- Shirazi, M. M. (1988). Ayatollah al-mujadad al-shirazi's speeches. Qom. First edition.
- Tusi, A. J. (1967). Al-mabusut fi fiqh al-imamiya. Tehran. Almaktabat almurtadwiat Al-iihya Alathar Aljaefaria. Third edition.
- Wolff, C. (2016). <https://www.documentcloud.org/documents/2702481-Veterinary-Surgeon-Letter-in-Support-of-Sen.html>